

Zusammenfassung
**DIE AGRARGEOPHIE UND IHRE
LAGE IN DER KOMPLEXEN
GEOGRAPHIE**

Ivan Crkvenčić, Adolf Malić

Im Artikel wird die Definition der Agrargeographie, ihre Entwicklung in der Welt und in Jugoslawien und die Lage in der komplexen Geographie heute dargelegt. Die Agrargeographie ist als geographische Disziplin in den geographischen Wissenschaften von besonderer Bedeutung, weil noch immer der grösste Teil der Erde an Agrargebiete entfällt (in denen der grösste Teil der Weltbevölkerung lebt).

Mirko PAK, Ljubljana

NEKE MISLI O STANJU URBANE GEOGRAFIJE U JUGOSLAVIJI

U svom prilogu »Jugoslavenska urbana geografija u poslijeratnom periodu« na prvom jugoslavenskom simpoziju o urbanoj geografiji održanom 1970. godine u Ljubljani, Vrišer navodi da je intenzivna urbanizacija u poslijeratnom razdoblju izazvala jak interes jugoslovenskih geografa za problematiku gradova, ali je na kraju svog kratkog ali sažetog pregleda dostignuća na tom području ukazao i na probleme i nedostatke. Zato je veoma relevantno ukazati na neke njegove primjedbe koje važe u cjelini još danas poslije sedamnaest godina i koje mogu biti platforma za neke misli o dostignućima i stanju jugoslavenske urbane geografije poslije 1970. godine.

Vrišer konstatira da nam nedostaju teorijski i metodološki radovi. Zbog toga se previše upotrebljavaju zastarjele metode, a izbjegavaju nova tehnika (anketiranje, upotreba kompjutera) i nove metode (upotreba matematičkih modela, uvođenje dinamičkih metoda); nedostaju nam studije za čitavu seriju naših navedenih gradova, manjak je preglednih i komparativnih studija čitavog jugoslavenskog teritorija; više bi se trebali baviti specijalnim problemima gradova (vodoopskrbe, životne sredine, zemljišne rente) (Vrišer, 1971). Još složenije su problemi i zadaci jugoslavenske urbane geografije prezentirani u rezoluciji tog simpozija.

Takve konstatacije svakako prezentiraju realnu situaciju na jednom od geografskih područja u specifičnim uvjetima organiziranosti jugoslavenske naučno-istraživačke geografije, karakterističnu više ili manje i za sva ostala geografska područja.

Pošto je i u posljednjih 16 godina financiranje, te s tim povezana organizacija našeg naučno-istraživačkog rada na području geografije, išlo još u pravcu veće decentralizacije, dezorganizacije, individualizacije, parcelacije te u druge dezintegracijske pravce, to se negativno odrazilo na području geo-

Nach der Meinung der Autoren ist die Agrargeographie die Geographie der agraren Gebiete, bzw. der Gebiete ausserhalb der Städte und der städtischen Agglomerationen.

Danach erklären die Autoren der Arbeit die Entwicklung der Agrargeographie von Thünnen bis zu zeitgenössischen Forschern. In dieser Entwicklung, insbesondere in der neueren Zeit, ist von besonderer Bedeutung für Agrargeographie die Befreiung vom geographischen Determinismus, sowie auch die Konzentration an Erforschung der Agrarlandschaften und deren Innovationen. Die Agrargeographie ist in Jugoslawien verhältnissmässig neue geographische Disziplin, welche immer erfolgreicher ihren Entwicklung weg im Einklang mit der allgemeinen Entwicklung der sozialen Geographie und der Geographie im Ganzen einschlägt.

grafskih istraživanja naših naselja u najširem smislu. To posebno važi za proučavanje urbanih naselja i urbanizacije kao najvitalnijih prostornih elemenata i procesa, zbog toga jako heterogenih, kompleksnih sa širokim spektrom sve kompliciranijih i težih teoretskih i metodoloških pristupa. Brzi proces primarne i sekundarne ili suburbanizacije, koji je kod nas kulminaciju doživio već u sedamdesetim godinama, tražio je intenzivniji te metodološki i teoretski produbljeni naučno-istraživački rad na tom području.

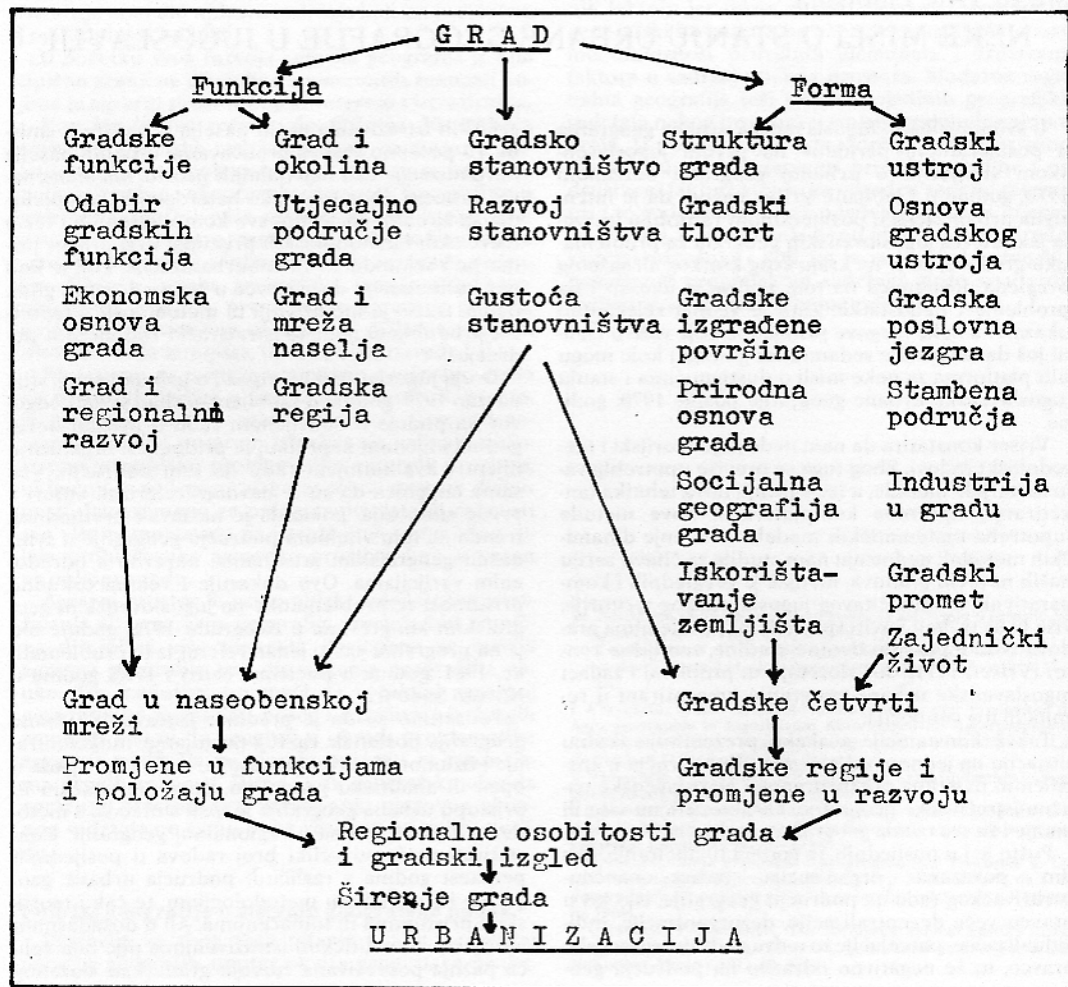
Drugi jugoslavenski simpozij o urbanoj geografiji, održan 1979. godine u Ljubljani, trebao je dati odgovor na pitanje o obavljenom radu u prošlih devet godina i njenom napretku, te pridonijeti organiziranim i kvalitetnijem radu na tom području. Već sama činjenica da su u glavnom referirali autori s prvog simpozija, pokazala je nastavak prethodnog trenda na tom vitalnom području geografije u svim našim geografskim sredinama, naravno s određenim varijacijama. Ovo dokazuje i veoma oskudna prisutnost te problematike na jugoslovenskim geografskim kongresima u Beogradu 1976. godine bio je na programu samo jedan referat iz te problematike, 1981. godine u Bečićima četiri i 1985. godine u Novom Sadu tri.

Podsetimo se da je predmet izučavanja urbane geografije postanak, razvoj, postojanje, funkcioniranje i fizionomija urbanih naselja, te da iako spada u opću ili analitičku geografiju, po svom značaju ili pristupu urbana geografija je ipak sintetska s metodama sličnim onima u regionalnoj geografiji. Konstatirati možemo veliki broj radova u posljednjih petnaest godina s različitim područja urbane geografije i s različitim metodologijom, te čak i teorijskim pristupima ili tumačenjima. Ali u dosadašnjim teorijskim i snalitičkim istraživanjima nije bila veliča pažnja posvećivana razvoju grada kao složenog

prostornog sistema, sastavljenog iz međusobno povezanih podsistema. Veća pažnja bila je posvećivana razvoju pojedinih od ovih podsistema, a posebno stanovništvu i djelatnostima (Veljković, 1986). Ilešić posvećuje čitav refera na drugom jugoslavenskom simpoziju o urbanoj geografiji pitanjima kompleksnog izučavanja gradova i urbanizacije, te upozorava na nedostatak najautentičnijeg pristupa: to je na morfološko-fizionomski i funkcijski vidik u njihovoj međuzavisnosti (Ilešić, 1980). Pri tome treba upozoriti na to da su veliki broj najkvalitetnijih teorijsko i metodološko važnih te čak i kompleksnih poeogeografskih studija napisali geografi zaposleni u planiranju i drugim zanimanjima, kao i da su se širi i kompleksniji pogledi prevladali baš kod geografa, koji su šire interdisciplinarno pristupili k proučavanju urbanih naselja. Čirić je čak napisao knjigu Urbana sociologija (Čirić, 1980) i predaje i taj predmet na fakultetu. Ne možemo mimoći ni sve veći broj negeografa, koji u svoja istraživanja gradskog prostora sve više uklapaju prostorne elemente ili čak iz njih proizlaze u najviše primjera s kompleksnim

pristupom, tako da ima među njima i priličan broj dobrih geografskih studija s tog područja.

Iz Bibliografije s područja urbane geografije (Pak, 1983) vidan je pozamašan broj paleogeografskih studija izrađenih poslije 1970. godine, ali je vidna i sadržajna orijentacija tih radova. Neosporno su veliki doprinosi urbanoj geografiji u Jugoslaviji dala tri teorijsko-metodološka priručnika, koji služe i kao osnovna literatura za studij tog kod nas dosta mladog univerzitetskog predmeta: Milan Vresk, Osnove urbane geografije, Milan Vresk, Razvoj urbanih sistema u svijetu, te Igor Vrišer, Urbana geografija. Velika je zasluga tih knjiga za širu primjenu modernih geografskih metoda u proučavanima urbanih naselja i urbanizacije kod nas. Posebno treba istaći činjenicu, da je Vrišer uključio brojna dostignuća domaćih studija. Kako bi bar kratko najrealnije ocijenili rezultate naučno-istraživačkog rada na području urbane geografije pogledajmo Vrišerovu shemu istraživačke osnove urbane geografije (Vrišer, 1984).

Možemo, dakle, kazati da su unatoč obimnom obavljenom radu, brojni elementi gradskog i urbaniziranog prostora premalo prisutni u našim geografskim istraživanjima, teda su neki elementi čak sasvim izostali, posebno ekonomske osnove grada, grad i regionalni razvoj, prirodna sredina u gradu, socijalna geografija grada, gradska poslovna jezgra, zajednički život grada, itd. Samo pojedine studije napisane su iz nekih posebnih područja, kao: grad i industrija, gradski promet, iskorištavanje zemljišta, te svi elementi pod grupom grad u naseobenskoj mreži, te gradske četvrti, izuzev urbanizacija, koja pak, osim u Hrvatskoj, trpi na adekvatnim metodološkim pristupima.

U cjelini može se ipak konstatovati da je pored brojnih interesantnih studija iz perioda poslije 1970. godine do danas, jugoslavenska geografija na tom području ipak još dalje zaostala u usporedbi sa stranim dostignućima. Osim više ili manje klasičnih monografija na tom području ipak još dalje zaostala u usporedbi sa stranim dostignućima. Osim više ili manje klasičnih monografija, među kojima možemo izdvojiti studije za Banja Luku, Osijek i Suboticu, ipak nije bila urađena ni jedna moderna kompleksna geografska studija nekog našeg velikog grada. Čak nemamo ni primjer moderne geografske studije manjeg urbanog naselja, koja bi mogla biti metodološki primjer za dlja takva istraživanja jugoslavenskih gradova. Poslije Markovićeve knjige »Gradovi Jugoslavije« (Marković, 1971) nemamo više sličnog rada za naše gradove, niti za gradove pojedinih federalnih jedinica. Uopće su na veliki gradovi slabo izučavani, pa osim za Zagreb, Marimor i Ljubljana nemamo metodološko moderno zasnovanih studija njihovih pojedinih elemenata. Naša izučavanja urbanih naselja ne prate najnovije brze promjene u gradskoj strukturi, zatim citizaciju, brzu primarnu i sekundarnu urbanizaciju, industrijalizaciju, itd. Da li uopće imamo kakvu kvalitetnu studiju o turističkoj problematici naših velikih gradova ili nekih primorskih gradova kao svjetsko poznatih turističkih središta? Da li je itko kartirao grad prema uputstvima, koje je lijepo prikupio Vrišer u »Geografskom vestniku« (Vrišer, 1966). Slobodno možemo konstatirati da je većina naših poleogeografskih studija još uvijek koncipirana tematski više ili manje tradicionalno, premalo je primijenjena moderna teorija i metodologija, što je većinom videno i iz citirane literature. Dalje studije su suviše parcijalne, obrađuju mala naselja, ne primjenjuju se moderni tehnološki postupci, kvantitativne metode itd. Još nemamo ni za jedan grad kartu iskorištavanja zemljišta i slično. Geografske studije presporo, i uopšte premalo, prate brzu urbanizaciju s njenim posljedicama.

Poslije 1970. godine u našim poleogeografskim proučavanjima najaktualniji problemi bili su urbanizacija, sistem i utvrđivanje centralnih naselja, njihova veličina i razvoj, prvenstveno populacijski, te njihove strukturne i funkcijske klasifikacije. Pored Vrišerovih i Kokoletovih studija za slovenske gradove, Žuljićevih, Vreskovih i Crkvenčičevih za Hrvatsku i njene projedine dijelove, te Veljkovićeve i Đurićeve za Srbiju, Čavolija i Dukagjinija za Kosovo, Ivanovića i Rakića za Crnu Goru, te Panova za Makedoniju, od kojih su samo Žuljić, Vrišer i Karanfi-

lovski obuhvatili teritorij čitave Jugoslavije, dok su pojedine elemente unutrašnje strukture proučavali za slovenske gradove Pak i Genorio, za Zagreb Vresk, industriju u gradu Veljković i još neke druge. Treba napomenuti, da su također brojne monografije manjih gradova najviše izašle u »Geografskom horizontu«.

Kako aktivirati rad na modernim poleogeografskim studijama?

Pored organizacijskih promjena potrebna je kadrovska obnova. A to znači razviti u svim sredinama specijaliste za urbanu geografiju, koji bi kontinuirano radili namodernizaciji te naše geografske grane, te bi se time stvorila osnova za rad šireg kruga geografa na tom području. Neophodna bila bi i veća suradnja geografa koji se time bave, kako bi mogli raditi na velikim projektima, koji bi obuhvatili teritorij čitave zemlje.

Literatura

- Igor Vrišer, 1970, Jugoslavenska urbana geografija u posleratnom periodu. Geographica Slovenica 1, Ljubljana, s. 13-23
- Aleksandar Veljković, 1986, Grad - pol razvoja u mreži naselja. Saopštenje 17, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije. Beograd, s. 7-22
- Svetozar Ilesić, 1980. Pomen morfološko-fiziognomskega kriterija v današnji geografiji mest. Geographica Slovenica 10, Ljubljana, s. 19-25.
- Jovan Čirić, 1980. Osnove sociologije naselja i sociologija sela. Niš, Gradina 1980.
- Mirko Pak, 1983, Bibliografija s područja urbane geografije od 1945 do 1982. Ljubljana.
- Milan Vrsk, 1980, Osnove urbane geografije. Zagreb.
- Milan Vrsk, 1984, Razvoj urbanih sistema u svijetu. Zagreb.
- Igor Vrišer, 1984, Urbana geografija. Ljubljana
- Igor Vrišer, 1966, Kartiranje izrabe tal u urbanih območjih. Geografski vestnik 38, Ljubljana.
- Sulejman Smlatić, 1978, Banja Luka. Sarajevo.
- Brano Božić, 1976, Osijek - dnevna migracija i transformacija rubnog područja grada. Osijek.
- Popović Miroslav, 1978, Urbano-geografska proučavanja naselja Jugoslavije. Primer velikog panonskog naselja Subotice. Privredni pregled, Beograd.
- Jovan Marković, 1971, Gradovi Jugoslavije. Beograd.

Zusammenfassung

DIE GEDANKEN ÜBER ZUSTAND DER URBANEN GEOGRAPHIE IN YUGOSLAWIEN

Mirko Pak

In der Arbeit wird die Übersicht des Zustandes der urbanen Geographie in den jugoslawischen geographischen Zentren in den letzten 15 Jahren gegeben. Es wird konstatiert, dass Igor Vrišer noch im Jahr 1970 kritisch die Hauptaufgaben der urbanen geographie gestellt hat, aber seither wurden keine sichtbare Fortschritte und Resultate erzielt.

Der Autor hebt hervor, dass der Gegenstand der Erforschung der urbanen Geographie, die Entstehung, die Entwicklung, das Bestehen, das Funktionieren und die Physiognomie der urbanen Siedlungen ist und obwohl sie zur allgemeinen oder analytischen Geographie gehört, ist sie ihrer Bedeutung und ihrem Zugang nach doch synthetisch. Sie hat die Methoden, die den Methoden der regionalen Geographie ähnlich sind.

Es fehlt allgemein an bedeutenderen und methodologisch anregungsvollen urbaneographischen

Studien unserer grossen Städte, es gibt keine komplexe Studien für einzelne Republiken und für Jugoslawien als Ganzes.

Mit einem Wort—die urbane Geographie in Yufolawien—weist eine bedeutende Rückständigkeit zu den Resultat in der Welt.

Es ist die äusserste Zeit, dass die urbaneographischen Forschungen intensiviert werden, dass sich die neuen Fachkräfte befähigen, auch auf dem jugoslawischen Niveau eine engere Zusammenarbeit zu verwirklichen.

Stevan M. STANKOVIĆ, Beograd

SAVREMENI ZADACI TURISTIČKE GEOGRAFIJE U JUGOSLAVIJI

Nastanak i razvoj

Turizam u Jugoslaviji ima dugu i bogatu tradiciju. On je, pored ostalog, od značaja za savremeno stanje ponude i prezentacije naše zemlje na domaćem i inostranom turističkom tržištu. To je osnova za ostvarivanje dinarskih i deviznih prihoda turističko-ugostiteljskih, turističko-posredničkih, turističko-saobraćajnih i drugih organizacija koje se bave receptivnim poslovima iz širokog spektra turističke operative.

Devizni prihodi ostvareni turizmom od izuzetne su važnosti za pokrivanje dela negativnog salda u platnom bilansu Jugoslavije. Deviznim prihodima po osnovu turizma naša zemlja je tokom protekle decenije pokrivala 15 % deficita u robnim i nerobnim transakcijama sa inostranstvom, odnosno, 45 % deficita nerobnih primanja i izdavanja inostranstvu. Po ostvarenim prihodima u konvertibilnoj valuti (97 % ukupnog deviznog prihoda), turizam je već više godina među prvim delatnostima kod nas. Rangira se zajedno sa metalnom, hemijskom, elektro i drvnom industrijom, a ispred je brodogradnje, crne metalurgije, industrije kože i obuće, ratarstva i drugih delatnosti. Kako se turistički proizvod formira gotovo isključivo od domaćih sirovina i usluga, odnosno, kako vlaorizuje neke elemente prostora koji nisu interesantni za druge korisnike, devize ostvarene turizmom, posebno su značajne.

Za razliku od inostranog turizma, koji predstavlja prelivanje dela novčanih sredstava iz stranih zemalja ka Jugoslaviji, domaći turizam se ispoljava kao prelivanje dela novčanih sredstava iz matičnih mesta i regija u turistička mesta i regije. Time se podstiču značajne promene u prostoru i trasiraju pravci turističkih kretanja. Kako je domaći turizam prožet elementima patriotizma, druželjublja i obrazovanja i ima niz socijalnih elemenata, njegove ukupne efekte teško je sagledati.

Turizam u Jugoslaviji direktno, indirektno i multiplikativno utiče na niz privrednih, neprivrednih i sruštenih delatnosti, jer se javlja kao višestruki davalac sredstava ostvarenih neposrednim pružanjem

usluga. Najviše sredstava iz turizma odliva se ka prehrambenoj industriji, građevinarstvu, saobraćaju i uslužnom zanatstvu. Brojni segmenti navedenih delatnosti predmet su specijalizovanih geografskih istraživanja, posebno turističko-geografskih.

Bez obzira što se u naučnoj literaturi sreću različite definicije turista i turizma, ova savremena pojava mora se tretirati kao najmasovniji vid migracija stanovništva iz matičnih u turistička mesta, iz matičnih u turističke regije i iz zemalja turističke potražnje u zemlje turističke ponude, među kojima Jugoslavija zauzima posebno mesto, sa nizom specifičnosti koje imaju posebnu cenu na turističkom tržištu i uslovljavaju više vrsta turističkih kretanja, uz gotovo podjednak značaj letnje i zimske sezone. Turistička kretanja se odvijaju različitim intenzitetom kako tokom godine, tako i u pojedinim delovima naše zemlje. Obogaćivanjem ponude na bazi boljeg turističko-geografskog poznavanja prostora, može se ne samo povećati intenzitet turističkih tokova, već postići vremenska ujednačenost prometa.

Migracije stanovništva oduvek su bile predmet geografskih proučavanja. Turistička kretanja, kao svojevrsna migracija, nametnula su se geografima kao novo polje istraživanja koje ima niz aspekata koje treba uvažavati u svojoj složenosti i međusobnoj komplementarnosti. Prirodne turističke vrednosti, kakve su Jadransko more, jezera, reke, termomineralni izvori, planine, pećine, biljni i životinjski svet, nacionalni parkovi i drugi oblici zaštićene prirode, predmet su geografskih istraživanja. Kako bez ovih pojava u prostoru nema turističkih kretanja, nameće se zaključak, da je predmet istraživanja turističke geografije složen i raznovrstan. Navedene postavke jasno dolaze od izražaja ako se primene na Jugoslaviju, zemlju bogatih i raznovrsnih turističkih potencijala i sve razvijenijeg turizma. Drugo je uslovljeno prvim. Jedno proističe iz drugog. Oba pola složene pojave čine nedeljivu celinu. Zbog toga se čini i nedopustivim zaostajanje turističko-geografskih istraživanja u odnosu na savremenu praksu razvoja turizma. Ovo i zbog toga što turizam izaziva niz pozitiv-